

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

3-2017
ИЮНЬ

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

К.КАРИМОВ

Учта сингуляр коэффициентга эга бўлган аралаш типдаги тенглама учун Франкль масаласининг хос функцияларини қуриш 5

ФИЗИКА, ТЕХНИКА

К.ОНАРҚУЛОВ, Ғ.РАҲМАТОВ

Мева-сабзавотлар учун инфрақизил қуритиш қурилмаси 12

Ш.ЯКУБОВА, Т.АЗИМОВ, З.ХУСАНОВ, О.ТУЛАНОВ

Астрономик координаталар тизимлари 14

БИОЛОГИЯ, КИМЁ

Ш.ХАМИДОВ, А.МАТКАРИМОВА, Ш.ТУРСУНОВА

Доривор тирноқгул (*Calendula officinalis* L.) нинг ўсиши ва ривожланиш хусусиятлари 18

У.БОЛТАБОЕВ

Енгил саноатдаги ишлаб чиқариш жараёнида мавжуд бўлган омилларнинг одам организмга таъсирини ўрганиш 21

Р.МАТЪЯКУБОВ, Д.САЛМОНОВА, И.ТУРДИБОЕВ, Ш.АБДУРАЗЗАКОВА

Карбамидформальдегид – (КФО) ва фенолформальдегид олигомерлари (ФФО)ни фурфурил спирти билан сополимерларининг олиниши ва хоссаларини тадқиқ қилиш 24

Х.ТОШЕВ, А.ЕШИМБЕТОВ, А.ХАЙТБАЕВ, Ш.ТУРҒУНБОЕВ, Ж.БЕКНАЗАРОВ

Госсипол айрим Шифф асосларининг геометрик ва энергетик характеристикаларини ярим эмпирик усулда ўрганиш 27

Ш.ЮЛДАШЕВА, Ш.И.ХАСАНОВА

Полиз шираси миқдорий зичлигини бошқариб туришда энтомофагларнинг ўрни 32

ГЕОГРАФИЯ, ТУПРОҚШУНОСЛИК

А.ҲАМИДОВ

Ўзбекистонда ландшафт тадқиқотлари ва тармоқ районлаштириш муаммолари 35

Ю.АҲМАДАЛИЕВ, О.АБДУҒАНИЕВ

Фарғона водийсида суғориладиган ерларнинг тупроқ-экологик ҳолатидаги ўзгаришларни баҳолаш 39

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ИҚТИСОДИЁТ

З.ТАДЖИБАЕВ

Ўзбекистонда иқтисодий таълим: кеча, бугун ва эртага 42

ФАЛСАҒА, СИЁСАТ, ТАРИХ

А.ҚАМБАРОВ

Илмий қадриятлар – мамлакатни барқарор ривожлантириш омили 47

Қ.СУЛАЙМОНОВ

Ўрта синф – бозор иқтисодиётининг етакчи кучи 50

Д.НОРМАТОВА

Ахлоқий меросда тарихий-маънавий қадриятлар масаласи 54

Г.МАДРАХИМОВА

Мустақиллик йилларида оналар ва болалар саломатлигига эътиборнинг кучайтирилиши 58

АДАБИЁТШУНОСЛИК

О.ДАДАЖОНОВ

“Ёш Вертернинг изтироблари” асарида инсон кечинмаларининг бадиий талқини 62

УДК: 33/330.19

ЎРТА СИНФ – БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ЕТАКЧИ КУЧИ

Қ.Сулаймонов

Аннотация

Ушбу мақолада бозор иқтисодиётига ўтишда энг кўп сонли, ҳаракатчан, уюшган, тезкор ўрта синф қатламининг ўрни ва роли атрофлича асослаб берилган.

Аннотация

В статье утверждается оперативная организованность и многосторонняя значимость среднего класса в период перехода к рыночной экономике.

Annotation

In this article is proved the importance of the multilateral operational organization of the middle class in the transition to a market economy.

Таянч сўз ва иборалар: *ижтимоий қатлам, иқтисодиёт, хусусий мулк, мулкдор, ўрта ва кичик бизнес, соҳибкор, ўрта синф мулк эгаси.*

Ключевые слова и выражения: *социальный слой, экономика, частная собственность, собственник, средний и малый бизнес, владелец имущества, собственник среднего класса.*

Key words and expressions: *social layer, economics, private property, owner, small and medium business, owner of the property of the middle class.*

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ўзининг сайловолди дастурида: “Бизнинг бош мақсадимиз – Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримов томонидан бошлаб берилган демократик ислохотларни изчил давом эттириш ва чуқурлаштириш, тинчлик-осойишталик ва барқарорликни таъминлаш, мамлакатимиз иқтисодий қудратини мустаҳкамлаш, халқимиз учун муносиб турмуш шароитини яратишдан иборат” [1], деган улуғвор вазифаларни белгилаган. Бу кенг кўламли ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга ошириш жамият ҳаётининг барча томонларини қамраб олади. Уларни рўйга чиқариш мамлакат иқтисодиётини индустриал ривожлантириш, республика экспорт салоҳиятини ошириш, аграр соҳани тубдан ислоҳ қилиш, айниқса фермерлик ҳаракатини тараққий топтириш ва бошқа шу каби улкан вазифаларни амалга оширишни талаб қилади.

Бозор иқтисодиёти муносабатларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг муштарак мақсадлари халқнинг келажакка ишончини мустаҳкамлаш, унинг куч-

гайратини янги-янги марраларга сафарбар этишнинг асосий омили, етакчи кучи бўлган ижтимоий қатлам, таъбир жоиз бўлса, ўрта синф шаклланди, хусусий мулк ва кўп укладли, дунё сари юз тутган очиқ иқтисодиёт пайдо бўлди. “Бозор – ҳаётимиз кўзгуси бўлиб қолиши керак”, деган эди республикаимизнинг Биринчи Президенти И.А.Каримов, 1994 йил 20 июнь куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишида. Бугун бозор хусусий мулк, тадбиркор, мулкдор, ўрта ва кичик бизнес тушунчалари яхлит ижтимоий–иқтисодий бирликни ифодалаб турибди. Бу йўлни янада кенгайтириш ва ривожлантиришнинг асосий йўналишларини Президент Ш.М.Мирзиёевнинг нутқ ва фармонларида яққол кўрамиз. Олдинда турган вазифа, хусусий мулкни ривожлантириш ва уни ҳимоя қилиш бўйича комплекс чора - тадбирларни амалга ошириш вазифаси турибди. Хусусий мулк ва тадбиркорлик ривожига халақит берадиган барча тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш зарур, дейди Ш.М.Мирзиёев.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг эркинлик бериш, улар фаолиятига ноқонуний аралашувларнинг олдини олиш

Қ.Сулаймонов – ФарДУ миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди.

сиёсатимизнинг устувор йўналиши ва биринчи даражали вазифаси ҳисобланади. Бу вазифаларни ҳал этишда биз тадбиркорлик фаолиятини назорат қилиш тизимини тубдан қайта кўриб чиқишга алоҳида эътибор қаратамиз [2].

Тадбиркорликнинг тобора ривожланиб бориши мамлакатни ишлаб чиқариш ва кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишда дастлабки йиллардан оқ ўзининг ижобий самарасини бермоқда. Масалан, бугунги бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорларнинг улуши ялпи истеъмол маҳсулотда 56,7 фоизни, аҳоли бандлигида 77 фоиздан ортиғини ташкил қилганлиги таъкидланди [3].

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёни муқаррар равишда мулкдорлар ижтимоий қатламининг шаклланиши ва қарор топишини тақозо қилади. Шу муносабат билан соҳибкорлик ва тадбиркорлик тушунчаларининг мазмун-моҳиятини ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бозор муносабатлари ҳар бир кишидан билимдон, ҳаракатчан, чаққон, ҳушёр, ҳар қандай вазиятларга ва таваккал қилишга тайёр туришни талаб қилади. Мулкдор ўз фаолиятида соҳибкорлик ва тадбиркорликни уйғун ҳолда қўшиб олиб боради. Бозор муносабатларининг босқичма-босқич ўтиш тажрибаси шуни кўрсатадики, инсонни фақат келажакка, истиқболдаги натижага бўлган ишончгина, аввало, яхшироқ яшашга бўлган интилишгина олдинги марраларга олиб чиқади. Бунда инсон ўз қобилияти ва имкониятларини ишга солади, соҳибкорлик ва тадбиркорлик йўллариغا киради. Бу икки тушунча инсоннинг фаолиятида ўзаро уйғунлашиб боради. Шунингдек, уларнинг ўзаро тафовутларини ҳам назарда тутиш зарур. Бу ҳолни иқтисодчи профессор Нурислом Тўхлиев қуйидагича изоҳлайди: “Соҳибкорлик ва тадбиркорлик жараёнларини олиб қарайлик, – деб ёзади Н.Тўхлиев. Соҳибкорлик – бу касб, ҳатти - ҳаракат, турмуш тарзи. Соҳибкорлик кўпроқ инсон интилиши ва турмуш тарзида намоён бўлса, тадбиркорлик эса инсон фазилатидир.

Соҳибкорлик ва тадбиркорлик алоҳида-алоҳида тушунчалар бўлса-да, аммо улар умумий жиҳатдан бир соҳада, ишлаб чиқариш ва савдо-сотиқ тузилмаларида фаолият кўрсатади, бозор ишлаб чиқариши ва муносабатларига фаол таъсир кўрсатувчи воситалардир. Улар бозор инфратузилмасига ва ижтимоий структурасига фаол таъсир кўрсатади. Ҳар иккаласида ҳам ишлаб чиқариш ва савдо-сотиқ тузилмаларида фаолият кўрсатувчи шахслар назарда тутилади. Улар ўз фаолияти ва жамият ва тадбиркорликдаги ўрни ва ҳиссаси билан фарқланади.

Умумий хусусияти шундан иборатки, ўз тузилмасига кўра майда ишлаб чиқариш соҳасини, ўрта ва кичик бизнесни қамраб олади ва бозор иқтисодиёти муносабатларининг етакчи кучи бўлган ўрта синфнинг шаклланишига ва етакчи ижтимоий кучга айланишига олиб келади.

Бугунги бозор муносабатлари тобора кенгайиб, ҳал қилувчи ижтимоий ҳаракатга айланиб бораётган шароитда фермерлик, ўрта ва кичик бизнес, соҳибкорлик, тадбиркорлик ўрта синф, мулкдорлар қатламининг ривожланиши ана шу ижтимоий - иқтисодий жараённинг ифодасидир. Айнан ана шу жараён, Ислом Каримовнинг Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишининг асосий белгиси ва хусусияти ҳақидаги фикрларининг амалда намоён бўлиши орқали аниқ ва равшан ўз ифодасини топди. Биринчи Президентнинг қуйидаги башорати ва кўрсатмаларига эътибор берилса, унда Ўзбекистоннинг табиий, иқтисодий, инсон омили имкониятлари, ўзбек халқининг миллий менталитетига хос ўта муҳим илмий-амалий фикр - мулоҳазалар ёрқин кўринади.

Жамиятнинг барча соҳаларида ижтимоий адолатнинг қарор топишини бош мезон қилиб олган И.А.Каримов: “Биз жамиятимизда ўта бойлар ҳам, ўта камбағаллар ҳам бўлмаслиги керак, деган тамойилни изчил амалга ошираемиз. Лекин бу масалани ечишда фақат ва фақат иқтисодий воситаларга таянамиз”, деган эди [4].

И.А.Каримов белгилаб берган ана шу йўл, кўрсатмалар бугунги кунда ҳам тадбиркорлик ва соҳибкорликни ривожлантириш, улар негизда ўрта синфни, мулкдорларни, ўрта ва кичик бизнесни ривожлантиришнинг илмий-назарий ҳамда ҳаётий - амалий дастури бўлиб келмоқда.

Юқоридаги фикрларга аниқлик киритиш ва ижтимоий фалсафий таҳлил қилиш учун тадбиркорлик ва соҳибкорлик тушунчаларининг ижтимоий генезиси, мақсад ва вазифаларини ёритишга нисбатан кенгроқ ўрин беришни лозим топдик, ёхуд бу ижтимоий-иқтисодий воқеликлар ўрта синф ва мулкдорлар шаклланишининг энг муҳим шартидир. Соҳибкор – бу иш эгаси, хусусий мулкдор дегани. Ижтимоий-психологик нуқтаи назардан шахс юриш-туришининг, фаолиятининг алоҳида тури, дунёқараши, фикрлар, маданият, хулқ, феъл-атвор тарзи ҳамдир. Унинг ташаббускорлиги, ноанъанавий хатти-ҳаракатлари, иш юритиши, фикр ва иш юритишининг кенг қамровлиги, таваккалчилик (риск)ка мойиллиги, ишчанлиги, уддабуронлиги тадбиркорлик маданиятининг индикатори, яъни кўрсаткичи эканлиги ва ҳоказолар билан етакчи ўринга эга.

Соҳибкорликнинг энг биринчи шarti ва белгиси иқтисодий эркинликдир. Бусиз у бозор иқтисодиёти муносабатлари ва қонунларига мослаша олмайди. Фақат иқтисодий эркинликгина ўрта синфнинг шаклланиши ва фаолияти учун зарурий шарт-шароитлар яратади. Соҳибкор шахси ишга дахлдор бўлган соҳалар бўйича мустақил қарор қабул қилиши ва унинг оқибати учун масъулиятни ўз зиммасига олиши керак. Шунинг учун у етарли даражада билимга, интеллектуал салоҳиятга, касбий жиҳатдан юқори маълумотга, маданий – маърифий муомалага, масаланинг ечимини тез ва тўғри топиш қобилиятига, зарур бўлганда, таваккал қила олишлик руҳига эга бўлиши зарур. У ёки бу шаклдаги мулк эгасигина шундай фазилатга ва имкониятга эга бўлади.

Мулкдорлик ривожланишининг энг самарали ва ижодий йўли тадбиркорликдир. Бу тушунча соҳибкорлик тушунчасидан бирмунча фарқ қилади. “Тадбиркорлик – бу, ҳали иш, деб ёзади Нурислом Тўхлиев, - корхона эгаси дегани эмас, балки кўпчиликка хос бўлиши лозим бўлган фазилатдир, холос [5]”. Соҳибкорликнинг биринчи шarti бирор-бир корхона, ишлаб чиқариш тармоғи, муайян мулкка эгалик қилишидир. Унинг бу соҳаларда амалга оширган фаолияти натижасида янгидан-янги иш ўринлари вужудга келади, демак ўрта табақа-қатламнинг дастлабки иштирокчилари шаклланади, жамиятда ижтимоий барқарорлик таъминланади. Ушбу ўринда республикамизнинг Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг ўрта синф тўғрисидаги фикрларини келтириш айти мумкин: “Дунёдаги кўпгина тараққий топган, бугунги кунда барқарор ва бадавлат яшаб келаётган давлатлар тажрибаси шундан далолат берадики, аввало, хусусий мулкка эга бўлган шахс ва бундай шахслардан иборат бўлган тоифа, яъни ўрта синф бу бойликни янада кўпайтиришга, давлат ва жамият зиммасида бўлган кўпгина вазифаларни амалга оширишга ўз ҳиссасини қўшади ва, энг муҳими, ўз юртида тинчлик ва осойишталикни сақлаш ва ҳимоялашда астойдил жон куйдиради” [6].

И.А.Каримов жамият ҳаётида ўрта синфнинг ўрни ва аҳамияти тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларини ўзбек халқининг минг йиллик жамоа бўлиб яшаш, оила, қон-қариндошлик анъаналари билан Ватан, онаер тушунчаларини узвий боғлаб, ғоят таъсирли ва мазмунли ифодалайди: “Мен ўрта синф деганда, нафақат ўзининг, айти пайтда оиласи ва фарзандларининг тақдири ва келажагини шу замин билан узвий боғлаган, шу юртда бойлик топиш ва шу юртни бойитиш мақсадида тер тўкиб меҳнат қилаётган инсонларни кўз олдимга келтираман” [7].

Дарҳақиқат, мамлакатимизда шакланган бугунги ўрта синфнинг ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий, маънавий-

руҳий хусусиятлари ва интилишлари юқоридаги фикрларни тўла тасдиқлайди.

– Ўрта синф – бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтишнинг етакчи, энг кўп сонли фаол ижтимоий қатлами.

– Ўрта синф мулкдор, ўзининг мулкига эга, уни ҳимоя қилиш ва кўпайтиришдан манфаатдор.

– Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов Фарғона вилояти ҳокимиятидаги мажлисда сўзлаган нутқида шундай деган эди: “Фарғона вилоятида иш билан банд бўлган аҳолининг салкам 80 фоизи кичик ва хусусий тадбиркорлик соҳасида меҳнат қилмоқда. Бундай ўзгариш мамлакатимизда ўрта синфни шакллантиришда беқиёс аҳамиятга эга. Ўрта синф – мулк эгаси, Ўзбекистоннинг бугуни ва келажagini ҳал қилувчи куч. Бу синф жамиятда тинчлик ва барқарорликни таъминлашдан энг кўп манфаатдор бўлган ижтимоий қатламдир. Мулк эгаси ҳеч қачон бекорчи ишларга вақт сарфламайди. Чунки у доимо иш билан, меҳнат билан банд. Фермерларимиз ҳам айна шу қатламга мансуб бўлиб, қишлоқ жойларда эртанги кунимиз пойдеворини яратишда ўз ҳиссасини қўшмоқда” [8].

– Ўрта синф ўзининг ижтимоий – фалсафий табиатига кўра, яъни келиб чиқишига кўра меҳнаткаш қатлам; у жамият эҳтиёжларига бефарқ қарамайди, ён-атрофдаги бева – бечораларга, етим-есир, муҳтож кишиларга кўмак ва ёрдам беришга, одамларнинг дардига ҳамдард бўлишга, кадрдон қишлоғи ёки шаҳрини обод қилишга интиладиган, бир сўз билан айтганда, савоб

ишлар қилиб яшайдиган инсонлар гуруҳидан ташкил топади.

– Ўрта синф мустақиллик шарофати билан фаол ижтимоий ҳаёт саҳнасига қайтадан чиққан энг кўп сонли қатлам бўлиб, юртимизда қадимий илдизларга эга бўлган тадбиркорлик, ишбилармонлик, уддабуронлик маданиятини тиклаш, уни халқ оммасининг ҳаёти ва турмуш тарзига сингдириш каби масъулиятли ва мураккаб вазифаларни ўз зиммасига олади.

– Ўрта синф ўзининг ижтимоий – руҳий табиатида миллийлик ва умуминсонийликни уйғунлаштиради. Чунки унинг иши ва фаолиятининг ютуғи, мувафаққияти ушбу омилнинг амалиётга татбиғига боғлиқлиги тўғрисида ҳеч қандай шубҳа бўлмайди.

Хулоса қилиб айтганда, жамиятни бозор иқтисодиётига ўтишининг объектив зарурияти ва қонунияти биринчи навбатда ўзининг яратувчиси, мунтазам янгилашиб, ўзгариб, модернизациялашиб ва ривожланиб борувчи ижтимоий кучга эҳтиёж сезади. Бу ижтимоий куч – мамлакатимизда тобора кенгайиб, янгидан-янги куч олаётган ижтимоий қатлам, саноатимиз ва қишлоқ хўжалиги тараққиётида етакчи кучга айланаётган тадбиркорлар, кичик хусусий мулкдорлар, кичик ва ўрта бизнес эгалари, фермерлар, савдо-сотик ходимларидир. Бу ҳақда республикамиз Президенти Ш.М.Мирзиёев Қорақалпоғистонда ва Хоразм вилоятида сўзлаган нутқларида таъкидлаб ўтди.

Адабиётлар:

1. “Фарғона ҳақиқати” газетаси, 2016 йил 16 ноябрь.
2. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011.
3. Каримов И. Ватан ва халқ мангу қолади. Т., -2010, 51 б.
4. Тўхлиев Н. Бозорга ўтишнинг машаққатли йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
5. “Фарғона ҳақиқати” газетаси, 2012 йил 19 декабрь.

(Тақризчи: Т.Абдуллаев, фалсафа фанлари доктори, профессор).